

O‘SMIR YOSHIDAGI O‘QUVCHILARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Odiljonova Sadoqat Abdulloyevna

Sirdaryo viloyati Xovos tumani

30-sonli umumta'lim maktabi psixologi

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada o‘smir yoshidagi o‘quvchilarning psixologik xususiyatlari, ularning emotsional, ijtimoiy va intellektual rivojlanish jarayonlari yoritilgan. O‘smirlik davrida yuz beradigan psixologik o‘zgarishlar, xulq-atvor va muloqotdagi o‘ziga xos jihatlar tahlil qilingan. Shuningdek, o‘smirlarni to‘g‘ri tarbiyalashda oila, maktab va psixologik xizmatning ahamiyati haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: O‘smirlik davri, psixologik rivojlanish, emotsional holat, motivatsiya, muloqot, o‘quvchi psixologiyasi, mustaqillik, ijtimoiy muhit, xarakter, psixologik yordam.

KIRISH

O‘smirlik davri inson hayotidagi eng murakkab va mas’uliyatli bosqichlardan biri hisoblanadi. Bu davr odatda 11–15 yosh oralig‘ini o‘z ichiga oladi va bolaning jismoniy, aqliy hamda ruhiy rivojlanishida katta o‘zgarishlar yuz beradi. O‘smirlik davrida o‘quvchilar o‘z shaxsini anglashga, mustaqil fikr yuritishga va jamiyatda o‘z o‘rnini topishga intiladi. O‘smir yoshidagi o‘quvchilarning asosiy psixologik xususiyatlaridan biri — mustaqillikka intilishdir. Ular kattalarning nazoratidan chiqishga harakat qiladi, o‘z fikrini himoya qilishni istaydi va qaror qabul qilishga qiziqadi. Shu sababli ayrim hollarda ota-ona yoki o‘qituvchilar bilan kelishmovchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Bu davrda emotsional holat ham juda o‘zgaruvchan bo‘ladi. O‘smirlar tez xafa bo‘lishi, jahli chiqishi yoki kayfiyatining tez-tez almashishi bilan ajralib turadi. Bunga organizmdagi fiziologik o‘zgarishlar va ichki ruhiy kechinmalar sabab bo‘ladi.

Tengdoshlar bilan munosabat o‘smir hayotida muhim o‘rin egallaydi. O‘smirlar do‘stlarining fikriga katta ahamiyat beradi va jamoada o‘zini ko‘rsatishga intiladi. Shu sababli ular uchun sinfdoshlar bilan sog‘lom munosabat va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash muhimdir.

O‘smirlik davrida o‘ziga baho berish jarayoni ham shakllanadi. Ayrim o‘quvchilarda o‘ziga ishonchsizlik yoki tortinchoqlik kuzatilsa, boshqalarida ortiqcha o‘ziga ishonch paydo bo‘lishi mumkin. Ota-onalar va pedagoglarning qo‘llab-quvvatlashi o‘smirning sog‘lom “Men” konsepsiyasini shakllantirishga yordam

beradi. O'quv faoliyatiga bo'lgan munosabat ham bu davrda o'zgaradi. O'smirlar faqat baho uchun emas, balki o'z qiziqishi va kelajakdagi maqsadlari asosida bilim olishga intila boshlaydi. Shu sababli ta'lim jarayonida interaktiv va qiziqarli metodlardan foydalanish muhim ahamiyatga ega.

Maktab amaliyotchi psixologining roli o'smirlar bilan ishlashda juda katta. Psixolog o'smirlarning emotsional holatini o'rganadi, ulardagi stress yoki ichki muammolarni aniqlaydi hamda kerakli psixologik yordam ko'rsatadi. Treninglar va suhbatlar orqali o'smirlarda muloqot madaniyati va emotsional barqarorlik rivojlantiriladi. Oilaviy muhit ham o'smirning psixologik rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Mehribonlik, ishonch va o'zaro hurmatga asoslangan oilada voyaga yetayotgan o'smirlar ruhiy jihatdan barqarorroq bo'ladi. Aksincha, oiladagi nizolar yoki e'tiborsizlik o'smirning ruhiy holatiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

O'smirlik davri chegaralari taxminan 5-8-sinfga to'g'ri keladi va 11-12 yoshdan 14-15 yoshgacha bo'lgan davrni qamrab oladi, lekin o'smirlik yoshiga o'tish 5-sinfga o'tish bilan mos tushmasligi va bir yil oldin yoki keyin sodir bo'lishi mumkin. O'smirlik davrining alohida vaziyati uning nomlarida ifodalanadi: «o'tish», «keskin o'zgaruvchan», «mushkul», «tanqidiy». Ularda bu yoshda sodir bo'ladigan rivojlanish jarayonlarining murakkab va muhimligi qayd etilgan. Bu hayotning bir davridan boshqasiga o'tish bilan bog'liq. Inson rivojlanishining barcha yo'nalishlari bo'yicha (jismoniy, aqliy, ruhiy, axloqiy, ijtimoiy) katta sifat va miqdoriy o'zgarishlar ro'y beradi.

O'smir shaxsi rivojlanishning muhim omili – uning shaxsiy faolligi – shaxsiyat, o'zini e'tirof etish va aniqlash jarayoni faol kechadi – biroq bu jarayon bir tekis emas. Bir tomondan o'smirlarda «kattalik» namoyon bo'la boshlaydi, boshqa tomondan esa hali «bolalik» qoladi. O'smirlarning rivojlanishining umumiy yo'nalishlari turlicha bo'lishi va har bir yo'nalish ko'plab variantlarga ega bo'lishi mumkin. Bu masala muhim pedagogik ahamiyatga ega.

O'smir organizmining o'zgarishi

O'smirlik yoshida muhim o'zgarishlar ro'y beradi, ular organizmning jismoniy o'sish va biologik voyaga etishi bilan bog'liqdir.

Musiqiy tarbiyada bu yosh ovoz apparatining mutasiyasi davri bilan bog'liq. Ovoz apparati yiriklashadi, ovoz yo'g'onroq, pastroq bo'lib boradi. SHuningdek, ovoz buzilishlari ham shu davrga xosdir. Bu yoshda ovoz apparatining haddan ortiq tessiturasidan qochib, vokal repertuari tanloviga ehtiyotkorona yondashish lozim.

Organizm o'sishidagi sakrashlar, endokrin tizimdagi o'zgarishlar, gipofiz faoliyatidagi faollik, jinsiy voyaga etish, Yurak, mushak, butun organizmning mustahkamlanishi insonning psixik, aqliy va ruhiy o'sishida muhim o'zgarishlarga olib keladi. Shunga qaramay, o'smirlik davridagi «tanglik»ni tushuntirishdagi nazariy

fikrlar taraqqiyoti shunday umumlashmani Yuzaga keltiradiki, unga ko'ra, o'smirlik davrining namoyon bo'lishi va o'tishi hayotdagi ijtimoiy shart-sharoitlar, o'smirning rivojlanishi, uning kattalar olamidagi mavqeiga bog'liq.

3. O'smirlik davriga o'tishda shaxsdagi markaziy shakllanish

O'zini endi bola emas, katta deb his qilish, katta bo'lishga harakat qilish o'smir shaxsiyatidagi markaziy va spesifik yangilik hisoblanadi. Kattalik hissi deb ataluvchi xususiyatning o'ziga xosligi shundaki, o'smir o'zining bola ekanligini inkor etadi. Garchi atrofdagilar uni katta deb e'tirof qilishini istasa-da, o'smirda hali unda haqiqiy va to'laqonli kattalik hissi yo'q.

Spesifik yangidan shakllanish sifatida kattalik hissi – shaxsning asosiy xususiyatidir. Chunki u o'smirning o'ziga, odamlar va dunyoga munosabatida yangi hayotiy nuqtai nazarni ifodalaydi, uning ijtimoiy faolligi, bir me'yor va qadriyatlardan boshqasiga – bolalarnikidan kattalarnikiga moslashishdan iborat spesifik yo'-nalishni belgilaydi.

O'smirning kattalarga o'xshashga urinishi tashqi tomondan ular kabi bo'lish, kattalar hayoti va faoliyatining ayrim taraflariga qo'shilishda kattalar xislatlari, malakalari, xulqlari, mavqelarini o'zlashtirishga harakat qilishida namoyon bo'ladi.

4. O'smirlar va kattalarning o'zaro munosabatlari

O'smirning yangi huquqlarga da'vosi, avvalo, kattalar bilan o'zaro munosabatlarning butun muhitiga oid bo'ladi. O'smir avval bajonidil bajaradigan talablarga endi qarshilik ko'rsata boshlaydi: uning mustaqilligini cheklashganda, vasiylik qilishganda, yo'naltirishganda, nazorat qilishganda, quloq solishni talab qilishganda, jazolashganda, uning qiziqishlari, munosabat-lari va fikrlari bilan hisoblashishmaganda u xafa bo'ladi va norozilik bildiradi. O'smirda o'z qadrini bilish hissi paydo bo'ladi va u o'zini kamsitish, mustaqillik huquqidan mahrum qilish mumkin bo'lmagan inson, deb biladi. Bolalikdagi kattalar bilan munosabat turi o'zgaradi, uning o'z kattaligi darajasi haqidagi tasavvurlari bilan mos kelmay qoladi. U kattalar huquqini cheklaydi, o'zinikini esa kengaytiradi. kattalarning shaxsi va insoniylik qadrini hurmat qilishlarini xohlaydi, ishonch va mustaqillik namoyon etishga da'vo qiladi, ya'ni kattalar bilan ma'lum tenghuquqlilikka va ularning shu narsani tan olishiga erishishga harakat qiladi.

Kattalar bilan munosabatlarning yangi me'yorlari – o'smirning etik dunyoqarashini shakllantiruvchi muhim asosdir. Agar kattalarning o'zlari tashabbus ko'rsatsa yoki o'smirning talablarini hisobga olib, unga nisbatan munosabatini o'zgartirsagina, yangi turdagi munosabatlarga o'tishning maqbul shakli Yuzaga keladi.

O'smirning do'stlari bilan muloqoti

Tengdosh bolalarning prinsipial tenglik holati mazkur munosabatlar muhitiga nisbatan o'smirda alohida qiziqish uyg'otadi, bu hol o'smirda Yuzaga keladigan

shaxsiy kattalik hissining etik mazmuniga mos keladi. O‘smirda kattalarga nisbatan tengdoshlariga ko‘proq tushunarliroq va yaqinroq bo‘lgan qadriyatlar shakllanadi. Kattalar bilan muloqot tengdoshlar bilan muloqotning o‘rnini bosa olmaydi.

O‘smir uchun tengdoshlar bilan muloqot u mustaqil harakat qilgan o‘zining shaxsiy munosabatlari muhitiga ajraladi. U bunga haqqim bor, deb o‘ylaydi, o‘z huquqlarini himoya qiladi va aynan shuning uchun ham kattalarning o‘rinsiz, qo‘pol aralashuvi xafagarchilik va norozilikka olib keladi.

O‘smirda bir tomondan tengdoshlar bilan muloqot qilish va hamkorlikdagi faoliyatga intilish yaqqol namoyon bo‘ladi. Jamoa hayoti bilan yashash, yaqin o‘rtoqlar, do‘stga ega bo‘lish xohishi – do‘stlar tomonidan qabul qilingan, tan olingan, hurmat qilingan bo‘lishdek kuchli xohishdir. Bu muhim talabga aylanib boradi. O‘smir uchun eng yoqimsiz vaziyat – jamoa va o‘rtoqlarining noroziligi, muloqot qilishni istamaslik, eng og‘ir jazo esa – ochiq yoki nooshkor aloqa uzish, gaplashmaslikdir.

O‘smirlar do‘stlik kodeksining muhim me‘yorlari – sha‘nini hurmat qilish, tenglik, sodiqlik, do‘stga yordam, to‘g‘ri so‘zlik.

Do‘stlik me‘yorlarini egallash bolaning o‘smirlikdagi muhim Yutug‘idir.

6. O‘smirning o‘quv faoliyati

Maktab va o‘qish o‘smir hayotida katta o‘rin egallaydi. Lekin o‘qishning muhim va zarurligini anglaganligiga qaramay turli bolalar bu masalaga har xil qaraydi. Ko‘pchilik uchun maktabning qiziqarliligi tengdoshlar bilan keng muloqot qilish imkoniyati tufayli ortadi, lekin o‘qishning o‘ziga bundan ko‘p zarar etadi. O‘smir uchun dars – faqat 45 daqiqalik o‘quv emas, balki ko‘plab muhim harakatlar, baholar, kechinmalar bilan boyigan sinfdoshlar va o‘qituvchi bilan muloqot vaziyati hamdir.

O‘rta maktabga o‘tish bilan o‘smirlarning o‘qishi sezilarli darajada murakkablashadi: bitta o‘qituvchi o‘rniga besh–oltita yangisi paydo bo‘ladi, ularning tushuntirish va so‘rash usuli ham, o‘quvchilarga talab va munosabati ham har xil. Buning ustiga o‘qituvchilar ularni avvaliga yaxshi bilmaydilar, natijada «sevimli» va «sevimli bo‘lmagan» o‘qituvchilar paydo bo‘ladi.

O‘smirlar bilimdon va talabchan, lekin materialni qiziqarli va aniq tushuntirib beradigan, darsni bir me‘yorda tashkil eta oladigan, unga jalb qila oladigan, darsni har bir o‘quvchi uchun maksimal darajada unumli eta oladigan adolatli, oqko‘ngil va madaniyatli o‘qituvchilarni yoqtiradilar. O‘rta sinflarda o‘quvchilar fanlar asosini o‘rganish va o‘zlashtirishga kirishadilar. Bolalar katta hajmdagi bilimlarni egallashi kerak bo‘ladi. O‘smirlik yoshining oxiriga kelib esa, ular o‘zlarining bo‘lg‘usi kasbi va, umuman, kelajaklari haqida o‘ylay boshlaydilar.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, o‘smirlik davri o‘quvchining shaxs sifatida shakllanishidagi muhim bosqich hisoblanadi. Bu davrda o‘smirlarda mustaqillik,

emotsional o'zgaruvchanlik va ijtimoiy faollik kuchayadi. Ota-ona, o'qituvchi va psixologlarning to'g'ri yondashuvi o'smirlarning sog'lom psixologik rivojlanishi va barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI :

1. G'oziev E. G. Yosh davrlari psixologiyasi. — Toshkent: O'qituvchi, 2017.
2. Davletshin M. G. Pedagogik psixologiya. — Toshkent, 2018.
3. Karimova V. M. Umumiy psixologiya. — Toshkent: Sharq, 2020.
4. Vygotskiy L. S. Psixologik rivojlanish asoslari. — Moskva, 2016.
5. Hasanboyev J. va boshqalar. Pedagogika nazariyasi. — Toshkent, 2019.
6. Ziya.net